

GAZDASÁGUNK NEMZETKÖZI BEÁGYAZOTTSÁGA ÉS A HAZAI VERSENYSEKTOR TELJESÍTMÉNYEINEK TULAJDONOSFÜGGŐ JELLEMZŐI

PITTI ZOLTÁN

Napjainkban aligha van vitatottabb kérdés, mint a globális világ és a nemzetállamok viszonya, illetve egy nemzeti érdekeket markánsabban érvényesítő gazdaságpolitika kialakításának esélye. A téma az Európai Unió tagállamaiban is napirenden van, s ezek között is kiemelendő a hazai közéletben játszott szerepe. A vélemények gyakran érzelmi alapúak, s viszonylag kevés a körülmények objektív elemzésére épülő higgadt álláspont. Tanulmányunkban – adott terjedelmi korlátok között – háttérinformációt kívánunk adni a globális illeszkedés, illetve az önálló nemzeti út választás kérdéseire. Elemzésünkben a 2008-2015 közötti évekre koncentrálunk, s az időtáv eseményei és fordulatai számtalan kérdést vetnek fel. Mi a magyarázata annak, hogy a makrogazdasági mutatók javulása ellenére a magyar gazdaság – a nemzetközi versenyképességi rangsorokban – fokozatosan veszít pozíciójából, s a fogyasztási mutatók alapján a lakossági életminőség sem közeledik a közösségi átlaghoz? Mi az oka annak, hogy a mikrogazdaság működésében egyre több a fenntarthatóságot veszélyeztető jelenség? Milyen viszony van a munkatermelékenység és a munkajövedelmek között, s igaz-e, hogy az alulfizetett munkateljesítmények miatt romlik az ország munkaerő-megtartó képessége? Nem kevésbé izgalmas kérdés, hogy a 2009. évi válság előtti időszak növekedésében meghatározó szerepet betöltő FDI források elapadását képesek vagyunk e pótolni az EU támogatások versenyszektort segítő felhasználásával? S természetesen a kérdések még hosszasan lennének folytathatók.

Az ambiciózus célok teljesítése érdekében tanulmányunk első részében Magyarország nemzetközi beágyazódottságát elemezzük, s ehhez a bruttó hazai termék előállításában meghatározó szerepet betöltő „nem pénzügyi vállalkozások” működési adatait tekintjük viszonyítási alapnak. Országunk nemzetközi pozíciójának (beállási szintjének) meghatározásához pedig néhány előttünk járó (Németország, Olaszország és Ausztria) és néhány velünk azonos utat bejáró ország (Csehország, Lengyelország, Szlovénia és Szlovákia) Integrált Nemzeti Számláiban publikált adataira támaszkodunk. Tanulmányunk második részében a hazai vállalkozások demográfiai, teljesítményi, eredményességi és jövedelmezőségi mutatóira koncentrálunk, s arra keressük a választ, hogy a kizárólagos hazai tulajdonú vállalkozások milyen feltételek mellett zárkozhatnak fel a Magyarországon működő külföldi érdekeltségű vállalkozások teljesítményeihez, illetve milyen követelményeket kell teljesítenünk Magyarországi közösségi átlaghoz történő felzárkózásának gyorsítása érdekében.

I.

1. A HAZAI GAZDASÁG NEMZETKÖZI BEÁGYAZOTTSÁGA

Magyarország globális értékelés szerint a kis országok közé, az Európai Unió tagállamai között viszont a *közepes méretű országok sorába tartozik*. Területi kiterjedés alapján 15, népességszám alapján 9, éves GDP teljesítmény alapján 8 ország mutat kisebb értéket, mint hazánk. Gazdaságunk – történelmi okok következtében – közismerten nyitott jellegű, s ez leginkább a GDP éves értékét közelítő export és import teljesítményben mérhető. Nemzetközi beágyazottságunk az EU csatlakozási szerződés aláírása óta¹ tovább erősödött, s az áru és szolgáltatásforgalom magas szintje mellett erre utal a Magyarországra érkező és a 2015. évi adatok szerint a vállalkozások saját tőkéjének több mint 50 százalékát kitevő, cca 20 700 milliárd forint értékű külföldi működő tőke is. Továbbá ezt mutatja a külföldi irányítású leányvállalatok bruttó hozzáadott értékhez történő 52,7 százalékos hozzájárulási aránya és tevékenységük multiplikátor hatása következtében cca 20 ezer hazai tulajdonú kkv vállalkozás számára közvetett export lehetőség biztosítása, de gazdaságunk nyitott jellegét erősíti az aktív korú népesség majd egytizedének országhatáron túli munkavállalása is.

Annak megítéléséhez, hogy a nemzetközi beágyazódás erősödése előny vagy hátrány, mélyebb elemzésre van szükség. Ez utóbbi fontosságát támasztja alá az a sajátos nemzetközi minősítés, hogy *Magyarország makrogazdasági mutatói kedvezően alakulnak, ám az ország nemzetközi versenyképessége folytatólagosan romlik*.² Vizsgálatunk időtávja a 2008-2015 közötti éveket öleli fel (helyenként már 2016. évi adatokkal is rendelkezünk), s ezen időtáv aktualitását indokolja a 2009. évben kibontakozott pénzügyi és gazdasági válság következményeinek felmérése, az EU 2007-2013. évi költségvetési ciklus keretében folyósított támogatások hatékonyságának minősítése, illetve a 2014-2020. éveket felölelő új költségvetési ciklus cél- és eszközrendszerének időarányos értékelési igénye. S mintegy mellékes szempontként a nemzetközi összehasonlíthatóság feltételét biztosító ESA 2010 módszertan hatályba lépése, mely egyaránt érinti mind a makrogazdasági, mind a mikrogazdasági teljesítmények elszámolását.

¹ 2003. április 16., Athén.

² A World Economic Forum versenyképességi rangsorában az ezredfordulót követően még a 21. helyen álltunk, de a 2016/2017. évi rangsorokban már a 69. helyre estünk vissza, miközben a velünk azonos utat bejáró országok javulni tudtak. Versenyképességi pozícióink a többi nemzetközi intézet minősítései szerint is hasonló trendet mutatnak.

1. táblázat: A reál GDP növekedése a kiemelt EU tagországokban (előző év=100)

(Egység: %)

Megnevezés	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*
DE	1,1	-5,6	4,1	3,7	0,5	0,5	1,6	1,7	1,9
IT	-1,1	-5,5	1,7	0,6	-2,8	-1,7	0,1	0,8	0,9
AT	1,5	-3,8	1,9	2,8	0,7	0,1	0,6	1,0	1,5
CZ	2,7	-4,8	2,3	2,0	-0,8	-0,5	2,7	4,5	2,4
HU	0,9	-6,6	0,7	1,7	-1,6	2,1	4,0	3,1	2,0
PL	4,2	2,8	3,6	5,0	1,6	1,4	3,3	3,8	2,7
SI	3,3	-7,8	1,2	0,6	-2,7	-1,1	3,1	2,3	2,5
SK	5,6	-5,4	5,0	2,8	1,7	1,5	2,6	3,8	3,3
EU28	0,4	-4,4	2,1	1,7	-0,5	0,3	1,7	2,2	1,9

Forrás: Eurostat – Database, Real GDP growth rate [Last update: 19.06.2017]

A reál GDP 2008-2015 közötti alakulását átfogóan értékelve megállapítható, hogy közel hét évre volt szükség a 2009. évben kibontakozó pénzügyi és gazdasági válság előtti szint utoléréséhez, de sajnálatosan azt is tudomásul kell vennünk, hogy véglegesen elvesztettük ennek a hét évnek a potenciális növekedési többletét.

A válság előtti növekedési képesség utolérése – talán Lengyelország kivételével – leginkább a 2004. évben csatlakozott országok esetében illelhető kritikával, tekintve, hogy a közösségi támogatások évenkénti mértéke messze magasabb volt, mint a tényleges GDP növekedés üteme, s akkor még nem említettük a pótlólagos forrásokat biztosító FDI kapacitásnövelő szerepét, vagy az időszak utolsó éveiben a külföldről hazautalt munkajövedelmek jótékony hatását. Utólag már megfogalmazhatjuk, hogy nem ismertük fel a 2009. évi válság mélységét és tovagyűrűző hatását, későn és gyenge hatékonysággal reagáltunk a gazdasági és társadalmi kihívásokra. Félő, hogy a válaszok többségével még ma is adósak vagyunk.

A közgazdaságtan a GDP növekedés meghatározó tényezőinek az exportteljesítmények alakulását, a bruttó felhalmozást, valamint a belső fogyasztást tekinti. E mutatók a gyakorlati tapasztalatok alapján is megbízhatóan tükrözik a pénzügyi és gazdasági válság máig ható következményeit, s helyzetünk reális értékelése, illetve a gazdasági irányváltás lehetőségeinek feltárása érdekében a következőkben mindhárom mutatót – önmagukban és összhatásukban – vizsgáljuk.

1.1. A GDP arányában mért *külkereskedelmi teljesítmények* vizsgált országok egy részében megőrizték a növekedést szolgáló funkciójukat (lásd: Ausztria, Olaszország, Szlovénia), illetve az országok többségében látványos megugrást mutatnak, ezen belül *Magyarország és Szlovákia 90 százalék feletti export/GDP hányadosa világszinten is kiemelkedő értéknek tekinthető.* Az exportteljesítmények szerepét tovább erősíti, hogy nem járt az importigény erősödésével, sőt a külkereskedelem pozitív egyenlege meredek emelkedést mutat.

2. táblázat: Az exportteljesítmény a GDP arányában a kiemelt EU országokban
(Egység: %)

Megnevezés	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*
DE	43,5	37,8	42,3	44,8	46,0	45,5	45,7	46,8	46,0
IT	27,0	22,5	25,2	27,0	28,6	28,9	29,3	30,0	30,0
AT	53,2	44,9	51,0	53,7	53,8	53,2	53,0	53,1	52,2
CZ	63,4	58,8	66,2	71,3	76,2	76,9	82,5	83,0	80,3
HU	79,6	74,8	82,2	87,2	86,8	86,0	88,7	90,7	92,5
PL	37,9	37,2	40,1	42,6	44,4	46,3	47,6	49,5	52,3
SI	66,1	57,2	64,3	70,4	73,3	75,2	76,4	77,9	79,1
SK	80,0	67,6	76,3	85,0	91,4	93,8	91,8	93,5	93,8

Forrás: Eurostat – Database, Exports of goods and services in % of GDP [Last update: 16.06.2017]

Amennyiben az értékesítési irányokat vizsgáljuk, akkor szembetűnő, hogy a vizsgált országok kivételének majd négyötöde – Németország és Olaszország kivételével – a közösségen belül realizálódik, s a legmagasabb részarányt Szlovákia (84,3%), illetve Csehország (81,2%) érte el. Az import származási országok szerinti elemzése alig valamivel alacsonyabb szinten, de ugyancsak a közösségen belüli beszerzések túlsúlyát mutatja.

3. táblázat: Magyarország termékexportja főbb kereskedelmi partnerek szerint
(Egység: %)

Megnevezés	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
EU28(27) országok	78,3	78,9	77,3	76,2	77,5	77,2	78,3	79,1
ebből: EU15 országok	57,5	59,2	57,1	54,0	53,7	54,3	56,1	56,9
EU13 országok	20,8	19,7	20,2	22,2	23,8	22,9	22,2	22,2
EU-n kívüli országok	21,7	21,1	22,7	23,8	22,5	22,8	21,7	20,9
Export összesen (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Export összesen (folyó ár, milliárd Ft)	21 561,7	19 662,7	22 277,7	24 553,1	24 868,4	25 909,4	28 724,4	30 846,2

Forrás: Külkereskedelmi exportteljesítmény, KSH adatbázis (3.1.10. sz. tábla) [2017]

A külkereskedelmi termék- és szolgáltatásforgalom tartalma – mind a behozatalban, mind a kivitelben – a gép- és szállítóeszköz, illetve a feldolgozott termékek fölényét mutatja, azzal a sajátossággal, hogy míg az exportban a gép- és szállítóeszköz-értékesítés (kiemelten a személygépkocsi) van túlsúlyban, addig az importban a feldolgozott termékek dominálnak. Előbbiekhez hasonló – elgondolkodtató – sajátosság, hogy mind az import- mind az exportforgalom alakulását növekvő mértékben determinálják az érintett országokban működő, külföldi irányítás alatt álló leányvállalatok igényei, illetve

teljesítményei. Sajnálatos, hogy ez utóbbi ellenére hajlamosak vagyunk megfeledkezni arról, hogy az export/GDP hányados magas értéke Magyarország esetében nem csupán az ország nyitottságát tükrözi, hanem arra is utal, hogy egy országhatárokon átnyúló termelési és értékesítési lánc részesei vagyunk.

1.2. A beruházások közismerten kiemelkedő fontosságúak egy-egy ország életében, tekintve, hogy rövid és hosszú távon befolyásolják a gazdasági növekedés esélyeit. A beruházási ráfordítások rövid távon keresletet növelők, míg hosszabb távon a kapacitásbővítő beruházások a potenciális kibocsátás emelkedésével és a fogyasztás bővülésével járhatnak. Természetesen ennek fordítottja is igaz, s mint azt ma is érzékeljük a tartósan alacsony beruházási ráta fékezi a gazdasági növekedést, illetve gyengíti a nemzetközi felzárkózás esélyeit.

Az EU28 országokban – összesített adatok szerint – már a válságot megelőzően mérsékelt beruházási hajlandóság volt megfigyelhető, ami a válságot követően tovább csökkent, mind a válság előtti szinthez, mind pedig a GDP teljesítményhez viszonyítva. A jelenség egyféle nézőpontból természetes: növekvő költségvetési hiány, eladósodottság emelkedő szintje, mérséklődő FDI áramlás, romló vállalati tőkejövedelmezőség, szigorodó hitelezési feltételek, s ezzel egyidőben a fizetőképes kereslet gyengülése mind-mind szűkítették a gazdaságpolitika mozgásterét, illetve a beruházási ráfordítások növekedési lehetőségét.

4. táblázat: Az állóeszköz-felhalmozási ráfordítások a GDP arányában a kiemelt EU országokban
(Egység: %)

Megnevezés	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*
DE	20,3	19,2	19,4	20,3	20,1	19,7	20,0	19,9	20,0
IT	21,2	20,0	19,9	19,7	18,4	17,2	16,7	16,8	17,0
AT	23,4	22,5	21,6	22,5	22,7	23,1	22,7	22,6	23,0
CZ	29,0	27,1	27,0	26,5	25,9	25,1	25,1	26,3	24,6
HU	23,3	22,8	20,3	19,8	19,4	20,9	21,8	21,7	17,8
PL	23,1	21,4	20,3	20,7	19,8	18,8	19,7	20,1	18,1
SI	29,6	24,3	21,3	20,2	19,3	20,0	19,6	19,5	18,4
SK	25,5	21,7	22,1	24,0	21,2	20,7	20,4	23,0	20,2

Forrás: Eurostat – Database, Gross fixed capital formation in % of GDP [Last update: 16.06.2017]

A beruházások szektorális megoszlása a közösségi célú beruházások mérsékeltebb, a vállalati beruházások jelentősebb és a lakossági beruházások drámai csökkenésével jellemezhetők. A közösségi beruházások részarányának viszonylag mérsékelt ütemű csökkenése az EU támogatások csúcsra járatott felhasználásának köszönhető,³ a vállalati beruházások mérséklődése részben az FDI áramlás lassulásának, részben a vállalati

3 Külön elemzést igényelne annak bemutatása, hogy ezek milyen hatékonysággal valósultak meg.

eredményből történő felhalmozás elmaradásának következménye. A lakossági beruházási hajlandóság visszaesése részben a GDP arányában mért jövedelemcsökkenésre, részben a lakosság pénzügyi kötelezettségeinek drasztikus felfutására (lásd: devizakölcsönök törlesztési terhek) vezethető vissza, aminek tovagyűrűző hatása a lakásépítések számának mélypontra kerülése, illetve a tartós fogyasztási cikkek beszerzésének későbbre halasztása.

1.3. A végső fogyasztás – közgazdasági értelemben – a nemzeti számlák rendszerében számított mutató, amely a háztartások (lakosság) és a társadalom (közösség) szükségleteinek kielégítését szolgáló termékek és szolgáltatások évenkénti értékét tartalmazza. Szociológiai értelemben viszont a fogyasztás mennyiségének és minőségének alakulása a társadalmi életminőség jellemzésére használatos mutató.

5. táblázat: A végső fogyasztás a GDP arányában a kiemelt EU országokban
(Egység: %)

Megnevezés	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
DE	73,2	77,0	75,2	74,0	74,6	74,6	73,7	73,2	73,3
IT	79,0	81,3	81,4	81,1	81,2	80,8	80,1	79,8	79,5
AT	71,3	74,4	74,0	73,3	73,4	73,6	73,2	72,6	72,7
CZ	66,7	69,6	69,7	69,2	69,0	69,6	67,8	66,5	66,4
HU	74,9	75,6	74,0	73,4	73,8	71,9	70,2	69,4	70,6
PL	80,4	80,3	80,7	79,5	79,4	79,1	78,2	76,4	76,5
SI	69,2	74,7	76,3	76,4	77,0	74,7	72,7	70,8	70,7
SK	74,2	80,4	77,4	75,9	75,4	74,8	74,7	74,4	74,2

Forrás: Eurostat, Final consumption expenditure in percentage of GDP [Last update: 23.06.2017]

Amíg a beruházások lassulása sokszereplős döntések következménye, addig a fogyasztás közvetett eszközökkel történő korlátozása (lásd: infláció felpörgetése, kamatemelés, bérkiáramlás fékezése, egyebek) a gazdaság- és monetáris politika mindenkori formáinak kedvelt eszköze. Hazánkat érintően ez különösen hatásosnak bizonyult, a 2008-2016-os években az EU 28 országa közül Írország és Málta után Magyarországon volt a legjelentősebb a végső fogyasztás mérséklődés.

A végső fogyasztás csökkenésének majd négyötöde a háztartások fogyasztását érintette (az elhúzó hatás következtében a fogyasztás mélypontját a 2015. év jelentette), s a helyzetet súlyosbította a fogyasztás mérséklődésének társadalmi egyenlőtlenségeket súlyosbító hatása. A közösségi fogyasztás (mögötte a kormányzati kiadások) mérséklődése lényegesen kisebb volumenű volt, ám a megszorító intézkedések hatása a nagy elosztó rendszerek (egészségügy, oktatás, szociális ellátás) szükségletkielégítési lehetőségeit korlátozta.

6. táblázat: Az egy főre jutó tényleges fogyasztás vásárlóerő paritáson az EU kiemelt országaiban
(EU 28 = 100), (Egység: %)

Megnevezés	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
DE	113	116	117	119	121	122	123	123	122
IT	103	103	102	101	103	100	98	97	97
AT	113	115	116	117	121	123	122	119	118
CZ	69	72	71	70	72	75	76	76	78
HU	62	62	60	61	62	62	62	63	63
PL	61	64	66	70	73	74	74	74	75
SI	82	82	80	81	78	76	75	75	75
SK	70	72	71	70	73	75	76	77	77
EU28	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Forrás: Eurostat – Database, Actual Individual Consumption [Last update: 13.06.2017]

A fogyasztás mennyiségi és strukturális jellemzőinek alakulása a különböző országok fejlettségi állapotának minősítésében is fontos szerepet játszik. Az EU28 országok körében *ilyen célból vizsgálják – a vásárlóerő paritáson számolt fajlagos GDP értékhez hasonlóan – az egy főre jutó tényleges fogyasztásnak a közösségi átlaghoz történő viszonyítását.* A 2008-2016- os évek adatsorai figyelmeztetően jelzik az országok közötti differenciálódást (28 ország rangsorában Magyarország a 26. helyen áll), vagyis a közösségi átlaghoz történő közeledés érdekében még komoly teendőink vannak.

2. A NEM PÉNZÜGYI (ÜZLETI) VÁLLALKOZÁSOK SZEREPÉNEK FELÉRTÉKELŐDÉSE

Gazdasági szakemberek körében aligha van izgalmasabb kérdés, mint a GDP értékének alakulása, illetve a GDP teljesítmény jövőbeni javulását vagy gyengülését befolyásoló tényezők szerepének mérlegelése. A GDP értékére történő koncentráció során azonban hajlamosak vagyunk megfeledkezni arról, hogy a GDP alakulását makrogazdasági szinten befolyásoló tényezők mellett azonos súllyal kell kezelni a GDP teljesítmények szektorális kérdéseit, illetve a mikrogazdaság működési sajátosságait.

7. táblázat:

A nemzetgazdasági szintű bruttó hazai termék (GDP) főbb összetevők szerinti megoszlása, 2015
(Egység: %)

Megnevezés	DE	IT	AT	CZ	HU	PL	SI	SK
Nem pénzügyi vállalatok	57,3	44,5	54,2	57,1	52,4	46,4	51,9	45,7
Pénzügyi vállalatok	3,5	4,6	3,9	3,9	3,0	3,5	3,4	3,5
Kormányzati szektor	9,6	13,1	13,8	11,7	14,1	12,6	14,1	12,9
Háztartások és nonprofit szervezetek	19,6	27,6	17,2	17,8	14,3	26,1	17,0	28,1
Képzett szektor*	10,0	10,2	10,9	9,5	16,2	11,4	13,6	9,8
Bruttó hazai termék összesen (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

*Termékadók és támogatások egyenlege

Forrás: Eurostat, National Accounts by Institutional Sector 1995-2015. [Last update: 15.11.2016]

Szakmai szempontból figyelmet érdemelnek mind a súlyarányok, mind a teljesítmények strukturális átrendeződései, így a képzett szektor részarányának (a termékadók és támogatások egyenlegének)⁴ emelkedése, a háztartási szektor szerepvesztése, valamint a kormányzati szektor hozzájárulásának hektikus mozgása. Általános jellemző viszont a nem pénzügyi vállalatok tartósan meghatározó szerepe.

A bruttó hazai termék (GDP) alakulásában valamennyi szektor érintett, ám a gazdasági teljesítmények alulnézetből történő vizsgálata során a választott témánkhoz igazodva a „nem pénzügyi vállalatok” teljesítményeire összpontosítunk. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy más szektorokat figyelmen kívül hagyunk, de a többi szektor – részben a szakmai jellemzők különbözősége, részben a fogalmi eltérések, részben a „fogyasztva termelő” jelleg következtében torzíthatják az eredmények megbízhatóságát. A nem pénzügyi vállalatok szerepét tovább erősíti, hogy a nemzetközi versenyképességi minősítésekben kiemelt jelentősége van a hozzáadott érték termelőképeség alakulásának, s az ezt befolyásoló mélyinformációk csak ennek a szektornak a pénzügyi beszámolóiból ismerhetők meg.

4 A termékadók felértékelődése közel sem tekinthető pozitív jelenségnek, tekintve, hogy a bennük rejlő halmozódás miatt a GDP számítás végeredménye is kérdőjeleessé válhat.

2.1. A bruttó hozzáadott érték teljesítményeknek az összes kibocsátás arányában mért értéke lényegében azt mutatja, hogy a vizsgált országok milyen arányban képesek saját tudásbázison alapuló új érték előállítására. (Más megközelítésben annak meghatározására is alkalmasak, hogy egységnyi hozzáadott érték növeléséhez milyen ütemben kell növelni a kibocsátást, illetve milyen volumenű értékesítésnek kell fizetőképes piacot találni!) A 2008-2015 közötti évek adatai egyfelől jól szemléltetik a vizsgált országok közötti különbségeket, de közvetetten arra is utalnak, hogy a hozzáadott érték termelő-képesség érdemi javítására csak tudatos építkezéssel és hosszabb időszak alatt van reális esély.

8. táblázat: A nem pénzügyi vállalatok bruttó hozzáadott érték teljesítménye az összes kibocsátás arányában
(Egység: %)

Megnevezés	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
DE	42,2	44,0	43,3	42,0	42,6	43,4	43,9	44,9
IT	33,0	35,4	33,9	33,4	33,5	34,1	34,3	34,8
AT	40,9	42,3	41,5	40,7	40,6	40,7	41,4	42,2
CZ	31,7	32,9	31,4	30,6	30,9	30,9	30,8	30,8
HU	33,1	34,6	33,7	33,1	33,7	34,4	34,7	34,8
PL	31,8	34,6	34,2	33,1	33,8	34,1	35,1	35,9
SI	36,5	38,3	36,9	36,9	37,5	38,1	38,6	39,0
SK	29,2	30,7	30,1	28,5	28,8	29,0	28,9	28,4

Forrás: European National Accounts Key Indicators by countries [Eurostat, 2016] Letöltve: 2016. 11.26.

Magyarország adataira tekintve elgondolkodtató, hogy az egy főre jutó bruttó hozzáadott érték teljesítmény alacsonyabb a vizsgált országok többségénél, s ez annak ellenére van így, hogy a hazai feldolgozóipar átlagteljesítménye megközelíti a nemzetközi átlagot. A jelenség magyarázata, hogy a hazai nem feldolgozóipari ágazatok termelékenysége sok kívánnivalót hagy maga után.

9. táblázat: A nem pénzügyi vállalatok egy foglalkoztatottjára jutó bruttó hozzáadott érték teljesítmény értéke
(Egység: ezer euró/foglalkoztatott)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015*
DE	54,7	50,4	52,1	52,7	52,5	53,9	55,1	56,4
IT	42,1	38,0	43,8	45,4	43,9	44,0	45,4	46,2
AT	59,5	56,7	59,2	61,7	61,8	62,1	62,4	62,9
CZ	24,3	22,2	23,6	24,6	23,9	23,8	23,9	24,0
HU	19,3	17,5	18,9	19,9	19,1	20,2	20,7	21,0
PL	19,5	17,7	19,8	21,1	20,6	21,0	21,5	22,0
SI	30,0	25,9	29,1	30,6	29,8	30,2	32,1	32,6
SK	22,4	21,4	21,4	22,3	23,2	21,9	21,5	21,8

*előzetes adat

Forrás: Annual enterprise statistics for special aggregates of activities [Last update 2017. 05. 18]

Elgondolkodtató, hogy az egy foglalkoztatottra jutó hazai átlagérték alacsonyabb a vizsgált országok átlagánál, de az még inkább figyelmeztető, hogy *a hazai feldolgozóipar teljesítménye másfélszerese az országos átlagnak*, ám ez csak úgy lehet igaz, ha a feldolgozóiparon kívüli ágazatok hazai termelékenysége lényegesen elmarad az országos átlagtól.

2.2. Már a 2009. évi pénzügyi és gazdasági válságot megelőzően is vitatéma volt a *mun-kajjévedelmek és a tulajdonosi jövedelmek közötti viszony* racionális, illetve társadalmi igazságtalanságot érvényesítő hatása, de a válságkezelő intézkedések lecsengését követően újonnan felerősödött ez a vita. S mint azt az adatok mutatják, ennek van valóság-alapja, hiszen míg a termelékenység legmagasabb és legalacsonyabb értékei között két és félszeres különbség mérhető, addig az egy foglalkoztatottra jutó személyi jellegű ráfordítás átlagértékei között a 2008. évi háromszoros különbség után a 2015. évi előzetes adatok szerint már három és félszerest meghaladó a különbség.

10. táblázat: A nem pénzügyi vállalatok egy foglalkoztatottjára jutó személyi jellegű ráfordítás értéke
(Egység: ezer euró/foglalkoztatott)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015*
DE	35,7	34,6	34,9	35,4	36,3	37,2	37,9	38,4
IT	33,6	33,7	34,7	35,4	35,2	35,8	36,3	36,7
AT	38,9	39,5	40,0	41,1	42,5	43,7	44,3	44,6
CZ	14,9	14,4	15,4	16,2	16,1	15,7	15,2	15,5
HU	11,9	10,9	11,2	11,7	11,7	11,8	11,8	12,0
PL	10,9	9,8	11,1	11,5	11,9	12,1	12,4	12,6
SI	19,8	19,8	20,8	21,4	21,4	21,6	22,1	22,2
SK	11,7	12,9	13,1	13,8	14,6	14,8	14,5	14,7

*előzetes adat

Forrás: Eurostat, Annual enterprise statistics for special aggregates of activities [Last update 2017. 05. 18] alapján a szerző számításai

A bruttó hazai termék (új érték) felhasználásának racionalitása, illetve társadalmi igazságossága nem minősíthető addig, amíg nem értékelnénk az *egy foglalkoztatottra jutó hozzáadott érték teljesítményt és az egy főre jutó munkajövedelem (személyi jellegű ráfordítás) közötti viszonyt*.⁵ A minősítés megalapozottságát tovább erősíthetjük, ha – egyfajta kontrollként – a munkajövedelmek és a tulajdonosi jövedelmek GDP értékből történő részesedését is megvizsgáljuk.

A fajlagos személyi jellegű ráfordításoknak a bruttó hozzáadott érték arányában történő vizsgálata lényegében arra ad választ, hogy az egységnyi munkajövedelem által előállított bruttó hozzáadott érték mennyivel haladja meg a munkajövedelmek mértékét. A kapott eredmény több mint figyelemfelkeltő.

11. táblázat: A nem pénzügyi vállalatok egy foglalkoztatottjára jutó bruttó hozzáadott érték teljesítmény az egy foglalkoztatottra jutó személyi jellegű ráfordítások arányában
(Egység: %)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015*
DE	153,2	145,7	149,3	148,9	144,6	144,9	145,4	146,9
IT	125,3	112,8	126,2	128,3	124,7	122,9	125,1	125,9
AT	153,0	143,6	148,0	150,1	145,4	142,1	140,9	141,0
CZ	163,0	154,5	153,4	152,0	148,0	151,6	156,6	154,8
HU	162,2	160,6	168,8	170,1	164,1	171,2	175,4	175,0
PL	178,9	181,4	179,2	184,5	172,9	173,3	174,1	174,6
SI	151,6	130,8	140,4	142,8	139,1	140,0	144,8	146,9
SK	191,5	165,9	163,4	161,6	158,9	148,0	148,3	148,3

*előzetes adat

Forrás: Annual enterprise statistics for special aggregates of activities [Last update 2017. 05. 18])

A korábbi 9. és 10. táblázatokban láthattuk, hogy a fajlagos termelékenység és munkajövedelem mutatója – a vizsgált országok között – Magyarország és Lengyelország esetében volt a legalacsonyabb, viszont ha azt nézzük, hogy az egységnyi hozzáadott érték hol haladja meg legjelentősebb arányban a fajlagos munkajövedelem, mint ráfordítás értékét, akkor megint csak Lengyelországot és Magyarországot kell kiemelnünk. Ennek az ellentmondásos helyzetnek elméletileg két magyarázata lehet:

a./ Lengyelország és Magyarország esetében – ugyanazon hozzáadott érték előállításához – *több élőmunka felhasználásra van szükség*, így mind a teljesítmény, mind a jövedelem egységére jutó átlagérték alacsony szintet eredményez;

b./ *A munkajövedelmek mesterségesen alulértékelték*, s tekintve, hogy a munkajövedelmek (mögötte a bérek) a hozzáadott értéknek fontos elemei, így az eredményként kapott hozzáadott érték/munkajövedelem hányados is alulértékelt lesz.

⁵ A kritikai észrevételekre gyakran halljuk a „hivatalos” választ: Csak azt lehet elosztani, amit megtermeltünk!

Kutatásunk szerint míg Magyarország esetében az ún. alacsony hatékonyságú foglalkoztatás a meghatározó (lásd: közfoglalkoztatás torzító hatása), ugyanakkor Lengyelországban a munkajövedelmek alulértékeltisége a legfőbb probléma.

Napjaink sokat vitatott kérdése, hogy mennyire igazságos és teljesítményösztönző az évente megtermelt új érték felosztása a munkavállalók és a tulajdonosok között.⁶ Bár mindkét mutatót csak hosszabb időtávlatra szólóan szokták vizsgálni, a 2009. évi pénzügyi és gazdasági válságból való kilábalás minősítése érdekében mégis vállalkoztunk a 2008-2015. évek közötti változások bemutatására, tekintettel arra, hogy egy ilyen rövid időszak tapasztalatainak is lehetnek megszívlelendő üzenetei.

12. táblázat: A nem pénzügyi vállalatok munkavállalói jövedelmei a bruttó hazai termék (GDP) arányában
(Egység: %)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
DE	31,7	32,7	32,4	32,6	33,4	33,5	33,7	33,8
IT	23,8	24,4	24,3	24,5	24,6	24,6	24,5	24,9
AT	28,7	29,2	29,0	29,1	29,9	30,3	30,5	30,5
CZ	29,5	28,8	29,2	29,7	30,2	30,1	29,6	29,7
HU	28,5	28,3	27,4	28,0	28,2	27,5	26,9	26,5
PL	22,5	21,3	21,7	21,6	21,9	22,0	22,0	21,9
SI	33,6	34,1	34,3	33,3	33,4	33,2	33,1	33,1
SK	21,0	22,0	21,8	22,1	22,2	21,9	22,3	23,0

Forrás: Eurostat, Annual National Account by Institutional Sector, 1995-2015 [Last update 2016. 11. 15]

A munkajövedelmek 2008-2015 közötti részarányának módosulásaiból figyelmet érdemlő, hogy míg Németországban, Olaszországban, Ausztriában és Szlovákiában érdemleges részarány növekedés figyelhető meg, ugyanezen időszak alatt Csehország és Szlovénia esetében a munkajövedelmek részaránya érdemlegesesen nem módosult, viszont *Lengyelországban és Magyarországon figyelmeztető mértékű a munkajövedelmek GDP értékhez viszonyított részarányának fokozatos mérséklődése.*⁷ E trendek kialakulásában minden bizonnyal szerepe van mind a makrogazdasági teljesítményeknek, mind a munkavállalói érdekképviseletek gyengülő érdekérvényesítő erejének.

⁶ Piketty, T. (2015): „A tőke a XXI században”. Budapest: Kossuth Kiadó.

⁷ Ez még akkor is igaz, ha figyelembe vesszük, hogy a munkajövedelmek alakulásában – mindkét országot érintően – a munkáltatói szociális járulékkötelezettség differenciáló szerepet játszik.

A bruttó hozzáadott érték arányában mért tulajdonosi jövedelmek⁸ – szemben a közfelfogással – nem növekedtek aránytalan ütemben, emelkedés egyedül Csehországban mutatható ki, míg Magyarország esetében kismértékű, a többi vizsgált országban viszont jelentős mértékű részaránycsökkenés figyelhető meg. A jelenség magyarázata a tulajdonosi jövedelmek struktúrájának módosulásában rejlik.

13. táblázat: A nem pénzügyi vállalatok tulajdonosi jövedelmei a bruttó hazai termék (GDP) arányában
(Egység: %)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
DE	16,1	15,1	14,5	14,3	13,4	12,5	12,6	12,1
IT	15,5	12,6	11,7	12,0	10,9	10,4	9,5	9,2
AT	14,9	13,3	10,6	11,6	12,1	10,8	10,5	10,7
CZ	12,8	11,5	11,3	11,9	11,9	11,6	13,8	13,9
HU	12,9	11,5	11,4	11,5	12,9	14,0	12,0	12,2
PL	17,0	15,6	16,1	16,3	17,9	16,5	14,7	13,5
SI	5,9	4,6	4,5	4,7	4,8	4,5	2,9	4,5
SK	8,8	8,1	10,7	9,9	7,4	6,4	6,5	6,6

Forrás: Eurostat, Annual National Account by Institutional Sector, 1995-2015 [Last update 2016. 11. 15]

A nem pénzügyi vállalkozások körében kimutatott tulajdonosi jövedelmek között az *uralkodó forma az osztalék jellegű jövedelem* (Magyarország esetében ez hosszabb távlatban 50,0 százalék feletti, míg Lengyelország esetében közelíti a 60,0 százalékot), s ezt kisebb lemaradással követik a kamatok, illetve a legutóbbi évek jellegzetességként a külföldre kihelyezett befektetésekből „visszaforgatott” jövedelmek. A vállalkozásba fektetett tőke értékéhez viszonyítottan a nem pénzügyi szektor tulajdonosi jövedelmei – összességében – nem tekinthetők túlzottnak, vagyis a tulajdonosi jövedelmek igazságtalan emelkedésével szemben a befektetői hajlandóság gyengülésétől kell tartanunk.

A világgazdaság, illetve az Európai Unió és Magyarország viszonya alapján megállapítható, hogy országunk nyitott jellege – az export/GDP hányadoson túlmenően – erősödött, sőt az EU csatlakozást követő években olyan minőségi változáson ment keresztül, amelynek eredménye a nemzetközi beágyazódottság visszafordíthatatlanná válása. Ezt a megállapítást támasztja alá a tulajdonosi struktúra módosulása, a hazai tulajdonú és külföldi érdekeltségű vállalkozások országhatárokon átnyúló termelési és értékesítési láncolatainak ígéretes működése, a magyar vállalkozások tőkekihelyező funkciójának és képességének erősödése ugyanúgy, mint a gazdaságilag aktív népesség külföldön történő munkavállalása, amelyet remélhetően követni fog a külföldön szerzett tapasztalatok hazai hasznosulása. (A külföldön realizált és hazautalt munkajövedelmek jótékony hatását rövid távon is érzékelhetjük.) A világban zajló folyamatok ismeretében nekünk is

⁸ A Nemzeti Számlák rendszere a tulajdonosi jövedelmek fogalmkörébe a kamatjövedelmeket, a tulajdonosi jog alapján realizált osztalékokat, az árfolyamnyereségeket, a vállalkozásokból kivont jövedelmeket, valamint az egyéb befektetésekből származó jövedelmeket sorolja.

fel kell ismerni, hogy a nemzetközi gazdasági hálózatokban való szerepvállalásunk nem tekinthető nemzeti áldozatvállalásnak, hanem nemzeti érdekeknek kell minősíteni. Ahhoz azonban, hogy a nemzetközi beágyazódás előnyeit kamatoztatni tudjuk annak hátrányai nélkül, mélyebb ismeretekkel kell rendelkezniünk a hazai gazdaság működési hiányosságairól, illetve halasztást nem tűrő módon kell kijelölni tennivalóinkat.

II.

Az ESA 2010 módszertan szerint a nem pénzügyi vállalatok kategóriájába tartoznak a társas vállalkozások, az önfoglalkoztatók, valamint – hazai szóhasználatnál – a mezőgazdasági östermelők. Tekintve, hogy a gazdasági szereplők működéséről a kettős könyvvitel szerint gazdálkodó és társas formában működő vállalkozások adják a legrészletesebb és legmegbízhatóbb képet, így elemzésünk a pénzügyi szektor nélküli társas vállalkozók pénzügyi beszámolóira és az adóbevallások adataira támaszkodik. Ennek létjogosultságát adja, hogy a társas formában működő vállalkozások a ténylegesen működő vállalkozások majd kétharmadát teszik ki, itt foglalkoztatják a GDP előállításában részt vevők több mint felét, a nettó árbevétel belüli részesedésük 90 százalékot meghaladó, a termék és szolgáltatásexporthoz 97,5 százalékkal járulnak hozzá, miközben a nemzetgazdasági szintű bruttó hozzáadott érték teljesítmény 67,3 százalékát biztosítják. Ezen tulajdonságok – összességében – megbízható mintavételre utalnak.

1. A TÁRSAS FORMÁBAN MŰKÖDŐ VÁLLALKOZÁSOK MŰKÖDÉSÉNEK TULAJDONOSFÜGGŐ JELLEMZŐI

A társas formában működő vállalkozások strukturális jellemzői többféle ismérv alapján vizsgálhatók, így – elemzési szándéktól függően – kitüntetett jelentősége lehet a nemzetgazdasági ágak (tevékenységi jelleg) szerinti megoszlásának, a főbb tulajdonosi csoportok strukturális jellemzőinek, a vállalkozási kategóriák (mikro-, kis-, közép- és nagyvállalkozások) szerinti összetételnek, valamint a társaságok főbb gazdálkodási formák szerinti működésének.

Gazdasági elemzők számára valamennyi ismérv szerinti jellemző ismerete fontos lehet, de elemzésünket a tulajdonosi ismérv szerinti működésre helyezzük. Ennek aktualitását több tényező összhatása indokolja, így:

- a vállalkozások országhatárokat átlépő szerveződése, s a nemzetközi kapcsolatok erősödése;
- az FDI áramlás következtében a tulajdonosi struktúra történelmi jelentőségű módosulása;
- a külföldi érdekeltségű vállalkozásoknak a magyar gazdasági teljesítményekben betöltött szerepe;
- a külföldi érdekeltségű vállalkozások működése – a termelési és értékesítési kooperáció következtében – a kizárólagos és többségi hazai tulajdonú vállalkozások majd ötödének biztosít közvetett export lehetőséget;

- új kihívást jelent, ha az országos átlag feletti teljesítményi és eredményességi mutatókkal működő külföldi érdekeltségű vállalkozások által biztosított munkahelyek „belföldön” nem lesznek kellően vonzóak, akkor a jelenleginél nagyobb arányban kell számolni a képzett, képezhető és motiválható munkavállalók külföldre áramlásával; valamint
- a hazai gazdaságpolitika alig titkolt törekvése, hogy a kizárólagos és többségi hazai tulajdonú vállalkozásoknak nyújtott kedvezményekkel fékezni kívánja a külföldi érdekeltségű vállalkozások túlsúlyát.

A hazai gazdasági szereplők 2008-2015 közötti tényleges adatainak elemzésével *arra keressük a választ, hogy milyen realitása van a hazai gazdasági struktúra (lásd: tulajdoni, ágazati, vállalkozási méret és területi megoszlás) érdemi átalakításának, s egy befelé forduló, kizárólagosan saját erőforrásokra épülő gazdaságfejlesztési program képes lehet-e a közösségi átlaghoz történő felzárkózás ütemének gyorsítására, illetve az életminőség értelmezhető és érezhető javulására?* Szakmai meggyőződésünk, hogy nem, de ezt igazolnunk is kell.

1.1. A regisztrált hazai vállalkozások összlétszáma a 2008. évi 700 ezerről 2015-re 650 ezerre mérséklődött, s a ténylegesen működő vállalkozások száma ennél is nagyobb csökkenést mutat. A kizárólagos hazai tulajdonú társaságok száma – részben a vállalkozások osztódása, részben előzmény nélküli vállalkozások alapítása következtében – tovább emelkedett, míg a kizárólagos külföldi tulajdonú társaságok száma a 2008. évinél kisebb. Figyelmet érdemlő, hogy a vállalkozások számának legjelentősebb csökkenése az ún. vegyes tulajdonú vállalkozások körében zajlott. A jelenség magyarázata részben a felvásárlásokban, részben a tulajdonosi döntésen alapuló megszüntetésekből rejlik.⁹

⁹ Bár még végleges adatokkal nem rendelkezünk, de ez a trend a 2016. évben is folytatódott.

14. táblázat: A társaságok és a foglalkoztatottak száma, illetve az egy társaságra jutó átlagos állományi létszám alakulása a főbb tulajdonosi csoportok szerint (2008-2015)

(Egység: szervezet, illetve ezer fő)

	Társaságok számának megoszlása (%)		Foglalkoztatottak számának megoszlása (%)		Egy társaságra jutó átlagos létszám (fő/vállalkozás)	
	2008	2015	2008	2015	2008	2015
Kizárólagos hazai tulajdon	92,0%	94,0%	74,5%	76,3%	5,2	4,5
Vegyes, többségi hazai tulajdon	1,0%	0,6%	2,7%	1,5%	17,6	14,1
Vegyes, többségi külföldi tulajdon	1,1%	0,6%	6,0%	4,0%	33,4	39,8
Kizárólagos külföldi tulajdon	5,8%	4,9%	16,8%	18,2%	18,5	20,5
Társaságok összesen (%)	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	6,4	5,5
Társaságok összesen	336 528	391 182	2 154,8	2 161,3	-	-

* Kettős könyvvitel szerint gazdálkodók; pénzügyi szektor és SCV társaságok nélkül

Forrás: Nemzeti Adó- és Vámhivatal éves gyorsjelentései alapján a szerző számításai

A foglalkoztatottak száma a vizsgált időszakban – összességében – cca 7,5 ezer fővel emelkedett, de ez a mutató is több tulajdonosfüggő sajátosságokat takar. A létszám-növekedés a kizárólagos hazai és külföldi tulajdonú vállalkozásokat érintette (ágazati megközelítésben az információs és kommunikációs; szakmai tudományos, műszaki és adminisztratív tevékenység ágazatok), miközben a vegyes tulajdonú vállalkozások foglalkoztatottjainak száma jelentősen mérséklődött (lásd: ipar, építőipar, valamint ingatlan ágazatok).

A társaságok számának a 2008-as évhez viszonyított dinamikus emelkedéséből és a foglalkoztatottak számának minimális mértékű bővüléséből természetesen következik az egy vállalkozásra jutó átlagléttség csökkenése. Az átlagértékek mögött azonban még szélsőértékek húzódnak: egyik oldalon szembevetve a nagyvállalkozások szerepkörének erősödése, másik oldalon viszont majd 50 százalék a 0-1 főt foglalkoztató – önálló vállalkozó, vagy kreatív módon működő – vállalkozások aránya.

A vállalkozások átlagléttségének mérséklődése azonban nem szükségszerűen jelenti a tulajdonosok számának csökkenését. Viszonylag új jelenség, hogy a vállalkozások felvásárlásával, a döntési jogosítványt biztosító üzletrészek megszerzésével (strómanok alkalmazásával) – a Cégbíróság adatai szerint – egy-egy természetes személy vállalkozóra átlagosan 6-8 vállalkozás jut. Formailag tehát fennmarad a kizárólagos és többségi hazai tulajdonú vállalkozások horizontális szerveződése, ám – a tulajdonosi koncentráció erősödése következtében – már halványan felvillan a vertikális szerveződés esélye.

1.2. A vállalkozások gazdasági teljesítményeinek időbeli változását *a nettó árbevétel, az exportteljesítmény*, valamint a hazai elemzésekben az utóbbi években meghonosodott bruttó kibocsátási teljesítmény¹⁰ számbavételével végezhetjük. A 2008-2015 közötti időszakban a folyó áron számolt nettó árbevétel 20,3 százalékkal emelkedett, miközben az exportteljesítmény 57,3 százalékos gyarapodást mutat. Az eltérő ütemű növekedés természetszerű következménye, hogy a nettó árbevétel arányában mért exportteljesítményünk a 2008. évi 28,2 százalékról 36 százalékra tudott emelkedni, s ez nemzetközi összehasonlításban is értékelhető eredmény.

15. táblázat: A társaságok nettó árbevétele, exportteljesítménye és bruttó kibocsátási teljesítménye főbb tulajdonosi csoportok szerint (2008-2015)

	Nettó árbevétel értékének megoszlása (%)		Exportteljesítmény megoszlása (%)		Bruttó kibocsátási teljesítmény megoszlása (%)	
	2008	2015	2008	2015	2008	2015
Kizárólagos hazai tulajdon	47,0	58,1%	16,3%	41,5%	46,3	47,5
Vegyes, többségi hazai tulajdon	4,5%	1,8%	6,8%	1,3%	5,6	3,6
Vegyes, többségi külföldi tulajdon	13,9%	8,1%	12,8%	8,5%	17,5	13,8
Kizárólagos külföldi tulajdon	34,6%	32,0%	64,1%	48,7%	30,9	35,1
Társaságok összesen (%)	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0	100,0
Társaságok összesen (milliárd Ft)	66 453,7	79 937,2	18 755,9	29 446,7	37 808,2	46 639,9

* Kettős könyvvitel szerint gazdálkodók; pénzügyi szektor és SCV társaságok nélkül
 Forrás: Nemzeti Adó- és Vámhivatal éves gyorsjelentései alapján a szerző számításai

A nettó árbevétel, illetve exportteljesítmény főbb tulajdonosi csoportok szerinti megoszlása alapvetően a kizárólagos hazai és kizárólagos külföldi tulajdonú vállalkozások érdeme, *a vegyes tulajdonú vállalkozások szerepe inkább a közvetett exportban mérhető*. Figyelmet érdemlő, hogy a 400 ezer ténylegesen működő társas vállalkozásból mindössze 40 ezer vállalkozásnak van érdemleges exportteljesítménye, s az összes export több mint négyötödét a TOP200 kategóriába tartozó vállalkozások adják.

10 A nettó árbevétel és az aktivált teljesítmények együttes értéke, csökkentve az ELÁBÉ és az eladott, közvetített szolgáltatások együttes értékével.

16. táblázat: A TOP200 vállalkozás exportteljesítménye
a társaságok összes exportteljesítménye arányában
(Egység: milliárd Ft, illetve százalék)

Megnevezés	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Társaságok összes exportteljesítménye	18 755,9	14 654,6	18 277,5	21 489,5	21 702,1	22 617,8	24 557,9	29 446,7
TOP200 vállalkozás exportteljesítménye	12 573,7	11 998,9	15 695,5	19 072,8	18 255,3	18 744,4	20 856,2	25 470,7
TOP200 vállalkozás a társaságok arányában	67,0%	81,9%	85,9%	88,8%	84,1%	82,9%	84,9%	86,5%

Forrás: NAV éves gyorsjelentései, illetve a Figyelő TOP 200 éves kiadványai [2017]

A TOP200 vállalkozás közül is az élbolyba tartozik a MOL (energiaipar), valamint a GE Infrastructure CEE Holding Kft (gépgyártás, vagyonekezelés). Folyamatosan magas exportteljesítményt nyújt a járműipar- és járműalkatrész-gyártás alágazat (lásd: Audi Hungaria Motor Kft, Mercedes Benz Manufacturing Hungary Kft, Magyar Suzuki Zrt), az elektronikai ipar alágazat (lásd: Samsung Electronics Magyar Zrt, Flextronics International Kft, Robert Bosch Elektronika Kft, PCE Paragon Solutions Kft), gyógyszeripari alágazat (lásd: Richter Gedeon Vegyészeti Gyár Nyrt, Sanofi-Aventis/Chinoin, TEVA Gyógyszergyár Zrt).

A külgazdasági teljesítmények csomósodása – az a tény, hogy 400 ezer társas vállalkozás alig egytizede képes érdemi exportteljesítményre – elgondolkodtató helyzetet jelent a kizárólag belföldi piacra termelő vállalkozások számára. Elemi érdek tehát a hazai vállalkozások exportképességének javítása, illetve az ezt szolgáló feltételek kialakítása (nagyobb figyelem a vállalkozások méretgazdaságosságára, az építmény jellegű beruházások helyett technikai és technológiai fejlesztések, érdemi K+F tevékenység, képzett és képezhető munkaerő, egyebek).

1.3. A versenyszektor eredményessége – érdekeltségi helyzettől függően – többféle mutató alapján minősíthető. A tulajdonosok természetes érdeke a vállalati érték folyamatos emelése, a befektetők érdeke a tőke magas szintű jövedelmezősége, míg a menedzsment mindkét mutató javításában érdekelt. Makrogazdasági nézőpontból egy további érdekeltségi elem a *vállalkozások új érték termelő képességének alakulása*, amit leginkább a bruttó hozzáadott érték mutatóval lehet jellemezni.¹¹ Beszédés adat, hogy a vállalkozások bruttó hozzáadott érték teljesítménye a 2008-2015. évek között 23,2 százalékkal emelkedett – ez lényegesen magasabb, mint a nettó árbevétel, de kisebb, mint az exportteljesítmény növekedése.

11 A vállalati bruttó hozzáadott érték számítása – közelítő módszerrel – a következő: bruttó kibocsátás értéke (nettó árbevétel + aktivált saját teljesítmény) - (ELÁBÉ + közvetített szolgáltatások) csökkentve a termelő felhasználás értékével (anyagköltség + igénybevett szolgáltatás + egyéb szolgáltatás + közvetített szolgáltatás).

A 2008-2015 közötti évek alapján számolt bruttó hozzáadott érték adatai – összességében – azt jelzik, hogy a hazai gazdaság teljesítményén belül *kiemelt jelentősége van a kizárólagos és többségi külföldi tulajdonnal rendelkező vállalkozások hozzáadott érték termelésének*, de ezt még tovább erősíti az a tény, hogy a hazai tulajdonú vállalkozások majd egynegyede – beszállítói jellege révén – közvetlenül függ a külföldi érdekeltségű vállalkozások megrendeléseitől.

17. táblázat: A társaságok bruttó kibocsátásának, termelő felhasználásának és bruttó hozzáadott érték teljesítményeinek megoszlása a társaságok főbb tulajdonosi csoportjai szerint (2008-2015)

	Bruttó kibocsátás értékének megoszlása (%)		Bruttó hozzáadott érték megoszlása (%)		Bruttó hozzáadott érték a kibocsátás arányában (%)	
	2008	2015	2008	2015	2008	2015
Kizárólagos hazai tulajdon	46,0	47,5	48,7%	50,9%	34,9%	41,5%
Vegyes, többségi hazai tulajdon	5,6	3,6	4,8%	2,7%	27,9%	24,8%
Vegyes, többségi külföldi tulajdon	17,5	13,8	15,4%	11,2%	30,2%	31,5%
Kizárólagos külföldi tulajdon	30,9	35,1	31,1%	35,2%	33,3%	39,3%
Társaságok összesen (%)	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	33,2%	38,8%
Társaságok összesen (milliárd Ft)	37 808,2	49 640,0	12 562,6	19 237,2	-	-

* Kettős könyvvitvel szerint gazdálkodók; pénzügyi szektor és SCV társaságok nélkül

Forrás: Nemzeti Adó- és Vámhivatal éves gyorsjelentései alapján a szerző számításai [2017]

1.4. A vállalkozások piaci kibocsátásának értékelésével azonos súlyú feladat *a vállalkozások működési költségeinek átfogó és részletes elemzése*, különös tekintettel a költség-gazdálkodás tulajdonosfüggő jellemzőire. Ehhez első lépésben az üzemi (üzleti) tevékenység költségeit, majd a pénzügyi műveletek és a rendkívüli tevékenységek keretében felmerült költségek sajátosságait tekintjük át.

18. táblázat: A társas formában működő vállalkozások üzemi (üzleti) bevételei és ráfordításai (2008-2015)
(Egység: milliárd Ft)

Megnevezés	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Üzemi (üzleti) bevételek	69 534,0	61 589,1	64 949,9	70 732,3	70 576,4	72 397,0	77 848,6	84 446,0
Üzemi (üzleti) költségek és ráfordítások	66 780,8	59 665,9	62 810,1	68 166,0	68 083,3	65 549,7	74 275,6	77 659,5
Üzemi (üzleti) eredmény egyenlege	2 753,2	1 923,2	2 139,8	2 566,3	2 493,1	2 847,3	3 573,0	6 786,5
Üzemi eredmény a bevételek arányában	3,96%	3,13%	3,30%	3,63%	3,54%	3,94%	4,59%	8,04%

* Kettős könyvvitel szerint gazdálkodók; pénzügyi szektor és SCV társaságok nélkül
Forrás: Nemzeti Adó- és Vámhivatal éves gyorsjelentései alapján a szerző számításai [2017]

Az üzemi (üzleti) bevételek, illetve költségek és ráfordítások éves idősorai – összességében – megközelítően azonos ütemű növekedést mutatnak, ám főbb tulajdonosi csoportok szerinti megoszlásuk időközben jelentősen módosult. Ennek sajátossága, hogy míg a kizárólagos hazai tulajdonú társaságok üzemi költségei és ráfordításai meredeken emelkedést mutatnak, addig a vegyes tulajdonú, illetve a kizárólagos külföldi tulajdonú társaságok üzemi költségei mérséklődtek.¹²

12 Terjedelmi okok miatt itt most nem tárgyaljuk, de a pénzügyi műveletek esetében pont fordított a helyzet, vagyis a vegyes tulajdonú és a kizárólagos külföldi tulajdonú társaságok költségei mutatnak meredek emelkedést.

19. táblázat: A társas vállalkozások üzemi és egyéb költségeinek és ráfordításainak megoszlása

	Üzemi (üzleti) költségek és ráfordítások megoszlása (%)		Pénzügyi műveletek költségeinek megoszlása (%)		Rendkívüli műveletek költségeinek megoszlása (%)	
	2008	2015	2008	2015	2008	2015
Kizárólagos hazai tulajdon	47,9%	56,7%	27,7%	46,2%	-84,0%	99,1%
Vegyes, többségi hazai tulajdon	4,4%	1,9%	7,3%	0,2%	-8,7%	0,2%
Vegyes, többségi külföldi tulajdon	13,6%	8,6%	20,8%	-2,2%	176,1%	-1,1%
Kizárólagos külföldi tulajdon	34,1%	32,8%	44,2%	55,8%	16,6%	1,8%
Társaságok összesen (%)	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0	100,0
Összes költség (milliárd Ft)	66 780,8	77 659,5	-1 086,6	5 553,3	-64,4	2 095,6

* Kettős könyvvitel szerint gazdálkodók; pénzügyi szektor és SCV társaságok nélkül

Forrás: Nemzeti Adó- és Vámhivatal éves gyorsjelentései alapján a szerző számításai [2017]

Az üzemi (üzleti) tevékenység költségeinek és ráfordításainak tulajdonosfüggő sajátosságai leginkább a költségstruktúra szerkezeti megoszlásában rejlenek. A legmagasabb részarányt – tulajdonosi besorolástól függetlenül – az *anyagjellegű ráfordítások képviselik*, ám míg a külföldi érdekeltségű vállalkozásoknál ez többségében az anyagigényesség (importigényesség) következménye, addig a kizárólagos és hazai tulajdonú vállalkozások esetében az ELÁBÉ¹³ költségelemből fakad. *Meglepően alacsony viszont a személyi jellegű ráfordítások részaránya* (vélelmezhetően az alacsony szinten tartott bérpolitika következményeként), illetve a költségként elszámolt amortizáció aránya. Ez utóbbi el-
lentmondásosan értékelendő: egyfelől a magasabb amortizációs hányaddal növelhető lenne a beruházási célokat szolgáló források értéke; másfelől viszont önmérsékletre késztet, hogy a magasabb amortizáció olyan költségnövelő hatással járna, amit a piac nem hajlandó elfogadni.

13 Az eladott áruk beszerzési értékének évről-évre emelkedő trendje komoly gazdaságszerkezeti problémát takar, tekintve, hogy a transzmissziós szerepen túl nem jár érdemi hozzáadott érték teljesítményt növelő hatással.

20. táblázat: A társas vállalkozások üzemi költségeinek és ráfordításainak megoszlása, 2015*

(Egység: százalék, illetve milliárd Ft)

Megnevezés		Kizárólagos hazai tulajdon	Vegyes, többségi hazai tulajdon	Vegyes, többségi külföldi tulajdon	Kizárólagos külföldi tulajdon	Társas vállalkozások összesen
Anyagjellegű ráfordítások		79,3	81,1	72,9	79,8	78,9
ebből:	anyagköltség	20,5	22,9	35,0	32,6	25,8
	közvetített szolgáltatás	7,6	7,1	9,4	7,4	7,7
	ELÁBÉ	36,2	29,9	21,9	29,0	32,5
	igénybevett szolgáltatás	13,8	13,5	5,2	10,3	11,9
Személyi jellegű ráfordítások		11,3	8,6	8,4	9,1	10,3
ebből:	bérek, keresetek	8,0	6,0	5,6	6,3	7,2
	munkáltatói járulék					
Értékcsökkenés		4,0	3,0	4,9	3,3	3,8
Egyéb ráfordítások		5,4	7,3	13,9	7,9	7,0
ebből:	adójellegű ráfordítás	1,9	1,8	2,0	2,2	2,0
Üzemi költség és ráfordítás (%)		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Üzemi költség és ráfordítás összesen (milliárd Ft)		66 780,8	59 665,9	68 166,0	68 083,3	69 549,7

* Kettős könyvvitel szerint gazdálkodók; pénzügyi szektor és SCV társaságok nélkül

Forrás: Nemzeti Adó- és Vámhivatal éves gyorsjelentései alapján a szerző számításai

Összességében megfogalmazható, hogy az üzemi (üzleti) bevételek, illetve költségek és ráfordítások hosszabb időtávon keresztül tapasztalható azonos ütemű növekedése nem tekinthető elfogadhatónak, s a gazdaság eredményesebb működése érdekében olyan gazdasági szerkezet (tevékenységi struktúra) és gazdálkodási gyakorlat kialakítására kellene törekedni, amelyik lehetőséget ad az anyagjellegű ráfordítások mérséklésére, s olyan közgazdasági ösztönző rendszert kellene meghonosítani, amelyik a költségelszámolási érdekelttség helyett elismeri és ösztönzi a hozzáadott érték teljesítmények emelését. S vitathatatlan, hogy ez a cél csak a K+F+I szemlélet erősítésével érhető el.

1.5. Gyakori hiba, hogy a vállalkozások működési eredményeinek vizsgálata során csak az adózás előtti eredményre fókuszálunk, pedig ennek alakulását – normál feltételek között – alapvetően meghatározza az üzemi (üzleti) tevékenység eredménye. Ugyan a hazai szabályozás lehetőséget ad arra, hogy a társas vállalkozások egyidejűleg sokféle tevékenységet jelöljenek meg alapító okiratukban, ám mindig kialakul egy, a bevételek többségét biztosító ún. főtevékenység, amely az üzemi bevételek és üzemi költségek szembeállításával mutatja meg az alaptevékenység életképességét.

21. táblázat: A társaságok üzemi eredmény szerinti megoszlása a vállalkozások nyereséges, veszteséges, illetve nullás eredménye szerint (2008-2015)

(Egység: %)

Megnevezés	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Nyereséges társaságok	57,5	52,4	53,1	53,3	53,7	56,5	58,9	60,3
Veszteséges társaságok	36,7	40,7	40,2	40,6	39,8	37,6	35,0	33,7
Nullás eredményű társaságok	5,8	6,9	6,7	6,1	6,5	5,9	6,1	6,0
Társaságok összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* Kettős könyvvitel szerint gazdálkodók; pénzügyi szektor és SCV társaságok nélkül

Forrás: Nemzeti Adó- és Vámhivatal éves gyorsjelentései alapján a szerző számításai

Az üzemi eredmény ismerete fontos, ám önmagában nem elégséges ismérve a vállal-
kozási teljesítmények minősítésének, tekintve, hogy figyelmen kívül hagy több – jöve-
delmezőséget befolyásoló – eredménymutatót, így a pénzügyi műveletek vagy éppen
a rendkívüli műveletek eredményét. S mint később látni fogjuk, e tényezők szerepe az
erőforráshiánnyal küzdő hazai tulajdonú vállalkozások esetében nem hanyagolható el.

22. táblázat: A társaságok adózás előtti eredménye (nyereség és veszteség egyenlege) főbb összetevők szerint

(Egység: %, illetve milliárd Ft)

Megnevezés	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Üzemi tevékenység eredményének egyenlege	171,2	86,0	94,9	124,5	87,4	116,8	94,4	47,0
Pénzügyi műveletek eredményének egyenlege	-67,6	11,8	-1,0	-35,3	6,0	-15,9	1,1	38,4
Szokásos vállalkozási tevékenység eredménye	103,6	97,8	93,9	89,2	93,4	100,9	95,5	85,4
Rendkívüli műveletek eredményének egyenlege	-3,6	2,2	6,1	10,8	6,6	-0,9	4,5	14,6
Adózás előtti eredmény egyenlege (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Adózás előtti eredmény egyenlege (milliárd Ft)	1 608,5	2 236,0	2 254,1	2 060,7	2 852,5	2 438,1	3 785,2	14 443,9

* Kettős könyvvitel szerint gazdálkodók; pénzügyi szektor és SCV társaságok nélkül

Forrás: Nemzeti Adó- és Vámhivatal éves gyorsjelentései alapján a szerző számításai

Makrogazdasági elemzők – a költségvetési bevételekre gyakorolt közvetlen hatások miatt – megkülönböztetett figyelmet fordítanak az adózás előtti nyereségre, az ebből „számított” társasági adóalapra, az adókedvezményekre, valamint a ténylegesen fizetendő adókra. Az utóbbi évek azonban azt mutatják, hogy a közteherviselési szabályok gyakori változása miatt a felsorolt tételek nem kezelhetők mechanikusan:

- egyfelől az adóalapok számítását több egyedi jellegű korrekció érinti (lásd: stratégiai megállapodások, egyedi jellegű munkahelyteremtő támogatások);
- a 2009. évi válságkezelő intézkedések keretében bevezetésre kerültek az ún. ágazati különadók, amelyek az átmeneti jelleggel tervezett alkalmazással szemben meglehetősen tartósan bizonyultak és a vártnál nagyobb mértékben növelték a vállalkozások adóterheit;
- a társasági adó számított értékét jelentősen mérséklik az adómentességek, valamint a látványsportok támogatását célzó – adókból levonható – kedvezmények;
- időközben a kétkulcsos társasági adót felváltotta az egykulcsos adófizetési kötelezettség, amely elsődlegesen a nagyvállalkozások javára biztosít versenyelőnyt;
- a normál adókulcs mellett a kisvállalkozások egyszerűsített adózási formát is választhatnak, ám az alkalmazhatóság felső határa (árbevétel, létszám) fékezően hat a növekedési érdekeltségre.

A felsoroltakat a 2015. évtől kezdődően új elemként színesítette a „növekedési adóhittel” intézménye, amelyben olyan vállalkozások részesülhetnek, amelyek tartósan nyereségesek, előző évhez viszonyítottan nyereségüket képesek többszörösére növelni, s a visszatartott adó ellentételeként hajlandóak további beruházást vállalni.¹⁴

A hazai társasági adózás specialitásait azért részleteztük ilyen terjedelmesen, mert jelezni kívánjuk, hogy *a hazai közteherviselési rendszer nem igazán vállalkozásbarát* (különösen, ha számításba vesszük a termék- és termelési adók magas arányát, illetve a rendszer működtetésének adminisztrációs terheit), s amelyek nem igazán erősítik a külföldi tőketulajdonosok befektetési hajlandóságát.

¹⁴ A növekedési adóhittel a 2015. évben 56 vállalkozás vette igénybe, s ezek közül a legjelentősebb költségvetési bevételt korrigáló hatása a GE kreatív módon kivitelezett ügyletének volt.

23. táblázat: A társaságok adózás utáni eredménye főbb tulajdonosi csoportok szerint (2008-2015)
(Egység: %)

Megnevezés	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Kizárólagos hazai tulajdon	63,5	57,6	32,1	58,7	51,2	51,9	54,4	67,1
Vegyes, többségi hazai tulajdon	10,8	3,7	11,2	7,6	1,4	2,0	1,8	0,4
Vegyes, többségi külföldi tulajdon	4,9	23,8	14,5	13,3	7,7	3,6	10,0	0,8
Kizárólagos külföldi tulajdon	20,8	14,9	42,2	20,4	39,7	42,4	33,8	31,8
Társaságok összesen (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Társaságok adózott eredménye (milliárd Ft)	1 303,8	1 972,1	1 953,8	1 804,7	2 561,2	2 151,6	3 401,6	13 470,0

* Kettős könyvvitel szerint gazdálkodók; pénzügyi szektor és SCV társaságok nélkül

Forrás: Nemzeti Adó- és Vámhivatal éves gyorsjelentései alapján a szerző számításai [2017]

Az eredmények számbavétele és az adózási kötelezettségek teljesítése után kimutatott adózott eredmény a vállalkozások kezdetben lassú, majd ütemesebb eredményjavulásáról tanúskodik. A jövedelmezőség makrogazdasági szinten is mérhető javulásában – a gazdasági válság lecsengésén túl – komoly szerepe van az adókulcsok változásának, a kapacitásbővítő beruházások üzembe helyezésének, valamint a stratégiai ágazatok számára biztosított egyedi kedvezményeknek. Az általános képből kilóg a 2015. évi eredmény, amely egy évre vetítve mutatja be a „kreatív” növekedési adóhittel hatását. Ez utóbbi nélkül a 2015. évi eredmény is lényegesen szerényebb lett volna.

A vállalkozások adózott eredményének főbb tulajdonosi csoportok szerinti megoszlása alapján a *kizárólagos hazai és kizárólagos külföldi tulajdonú társaságok utolérték, illetve jelentősen meghaladták a gazdasági válság előtti eredményüket*. A vegyes tulajdonú társaságok adózott eredménye – összhangban a teljesítmények változásával – figyelemre méltó mértékben csökkent, s már-már a bővített újratermelés esélyeit veszélyezteti. A vegyes tulajdonú vállalkozások szerepvesztése természetesen úgy is felfogható, mint a vállalkozási struktúra tisztulása, illetve a döntési jogosítványok egyértelművé tétele, de azért ma még korainak tűnik a vegyes tulajdonú vállalkozások szerepének tudatos leépítése.

24. táblázat: A társaságok adóévben fizetett osztaléka, illetve az előző évi eredmény alapján a tulajdonosok által jóváhagyott osztalék megoszlása főbb tulajdonosi csoportok szerint (2008-2015)
(Egység: %, illetve milliárd Ft)

	Adóévben előző évi eredmény alapján fizetett osztalék megoszlása (%)		Adóévi eredmény alapján jóváhagyott osztalék megoszlása (%)		Mérleg szerinti eredmény (nyereség és veszteség egyenleg) megoszlása (%)	
	2008	2015	2008	2015	2008	2015
Kizárólagos hazai tulajdon	37,5	54,9	37,5	46,3	-851,1	36,1
Vegyes, többségi hazai tulajdon	17,1	1,7	19,7	2,2	-664,2	2,8
Vegyes, többségi külföldi tulajdon	15,4	8,9	15,4	11,1	888,3	8,8
Kizárólagos külföldi tulajdon	30,0	34,5	27,4	40,4	727,1	52,3
Társaságok összesen	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Társaságok összesen (milliárd Ft)	1 542,7	1 458,3	1 557,8	8 799,3	35,8	4 877,1

* Kettős könyvvitel szerint gazdálkodók; pénzügyi szektor és SCV társaságok nélkül

Forrás: Nemzeti Adó- és Vámhivatal éves gyorsjelentései alapján a szerző számításai [2017]

A társas vállalkozások adózás utáni eredménye és az ennek terhére fizetett osztalékok magas részesedési aránya – különösen az utóbbi évek gyakorlatában – arra utalnak, hogy *indokolatlanul alacsony a vállalkozásba visszaforgatott eredményhányad, s igazságszerűen rövid távú szemléletet tükröz a ténylegesen kifizetett osztalékok magas aránya*. Vélelmezhető, hogy ez utóbbi esetekben egyfajta jövedelemkiegészítésről van szó, s ez egyáltalán nem szolgálja az ország érdekeit.

2. A VÁLLALKOZÁSOK TŐKEELLÁTOTTSÁGA ÉS A FINANSZÍROZÁS AKTUÁLIS KÉRDÉSEI

A társas formában működő vállalkozások tőkeellátottságának 2008-2015. évi vizsgálata – a gazdasági folyamatok áttekintése után – kiemelt jelentőségű, mert az eszközök és források értékének változása (mérlegfőösszeg) szintetizáltan mutatja a gazdálkodás eredményének kedvező, vagy kedvezőtlen módosulását. Csak a források elemzése alapján ítéltethető meg, hogy a vállalkozások saját erőből (az eredmény visszaforgatásából), vagy éppen külső források mobilizálásával működnek-e, illetve csak az eszközállomány vizsgálata adhat választ arra, hogy miként alakult a biztonságos működést szolgáló befektetett eszköz- és forgóeszközállomány összetétele.

2.1. A FORRÁSSTRUKTÚRA ALAKULÁSA

A vállalkozások rendelkezésére álló források a 2008-2015 közötti években első rátekin-
tésre dinamikusan emelkedtek (folyó áron számolva 32,4%) ám egy pillanatra sem fe-
ledhető, hogy a válság időszakában keletkezett veszteségterhek csak a tulajdonosok (ta-
gok) pótlólagos tőkebefizetésével voltak semlegesíthetők.¹⁵ Ugyancsak említést érdemlő,
hogy 2008-2014 között jelentős, ellentétes irányú tőkemozgás is zajlott: egyfelől a kül-
földi befektetők részéről jelentős kapacitásfejlesztést hajtottak végre (lásd: járműipar);
másfelől komoly tőke kivonásra is sor került.

25. táblázat: A társas vállalkozások forrásainak megoszlása főbb összetevők szerint

(Egység: %, illetve milliárd Ft)

Megnevezés	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Saját tőke értéke	39,5	39,6	39,6	40,6	42,6	42,4	42,6	41,8
jegyzett tőke	13,3	12,3	12,5	11,4	12,2	11,7	11,0	9,0
tőketartalék	8,3	10,8	10,7	14,3	13,9	12,9	12,8	11,5
ebből: eredménytartalék	13,2	11,9	10,6	9,8	10,1	11,6	11,9	11,5
mérlegeredmény	0,1	0,3	0,8	0,1	1,2	0,7	1,6	5,0
lekötött tartalék	4,6	4,3	5,0	5,0	5,2	5,5	5,3	4,8
Céltartalék	1,1	1,1	1,2	1,4	1,3	1,2	1,2	1,2
Kötelezettségek	55,1	54,2	53,6	52,5	50,1	49,9	49,8	51,2
ebből: rövid lejáratú	32,4	28,8	29,1	29,9	28,5	29,6	29,3	35,4
hosszú lejáratú	22,2	24,7	23,9	22,0	20,9	19,8	19,8	15,4
Passzív időbeli elhatárolás	4,3	5,1	5,6	5,5	6,0	6,5	6,4	5,8
Források összesen (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Források összesen (milliárd Ft)	64 440,3	72 402,3	73 506,2	80 212,9	76 395,1	78 542,3	85 271,5	98 422,1

* Kettős könyvvitel szerint gazdálkodók; pénzügyi szektor és SCV társaságok nélkül
Forrás: a NAV (APEH) éves gyorsjelentései alapján a szerző számításai [2017]

A vállalkozások által mobilizálható források mélyebb vizsgálata a saját és az idegen tőke (kötelezettségek) eltérő irányú és ütemű mozgását jelzik. *A saját tőke részarányának emelkedése nem annyira a gazdálkodás eredményességét, mint inkább a külső forrásokhoz való hozzáférés nehézségeit tükrözi.* Lényegében ugyanerre utal a kötelezettségállomány részarányának mérséklődése, s hosszú lejáratú hitelek hiányában a rövid lejáratú kö-
telezettségek felfutása. A gazdasági válság következményeként szigorodtak a hitelhez
jutás feltételei, s hiába mérséklődtek a hitelkamatok, a vállalati fedezet elégtelensége kö-
vetkeztében a vállalkozások csak időlegesen jutottak (rövid lejáratú, működési jellegű)
forrásokhoz. Sokáig biztató kezdeményezésnek tűnt az MNB által kínált növekedési
hitel, ám – garanciális fedezet hiányában – a vállalkozások többsége nem tudott élni a
felkínált lehetőségekkel.

15 Ez különösen látványos volt a pénzügyi szektorban, aminek elemzése meghaladja tanulmányunk kere-
teit.

26. táblázat: Az egy társas vállalkozásra jutó saját tőke értéke főbb tulajdonosi csoportok szerint
(Egység: millió Ft/vállalkozás)

Megnevezés	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Kizárólagos hazai tulajdon	35,6	41,5	37,6	37,7	41,4	41,6	48,8	53,3
Vegyes, többségi hazai tulajdon	390,1	429,8	499,2	539,6	550,9	392,4	420,0	354,6
Vegyes, többségi külföldi tulajdon	1 184,7	1 273,2	1 413,6	1 522,6	1 648,4	1 859,2	2 014,8	2 060,3
Kizárólagos külföldi tulajdon	434,5	444,8	459,7	580,0	556,8	609,2	628,9	844,2
Társaságok átlaga (millió Ft/vállalkozás)	75,5	81,1	78,3	83,9	83,6	85,3	92,7	105,0

* Kettős könyvvitel szerint gazdálkodók; pénzügyi szektor és SCV társaságok nélkül

Forrás: Nemzeti Adó- és Vámhivatal éves gyorsjelentései alapján a szerző számításai [2017]

Az egy vállalkozásra jutó saját tőke értékének előzőekben vázolt differenciálódása a kizárólagos hazai tulajdonú vállalkozások tőkeellátottságának lassú növekedését, a többségében hazai tulajdonú vállalkozásoknál viszont az átlagos tőkeérték jelentős csökkenését mutatja, miközben a kizárólagos és többségi külföldi tulajdonú vállalkozások saját tőkéjének dinamikus növekedését tükrözi. Talán felesleges megjegyzés, de azért nem árt megemlíteni, hogy a hazai tulajdonú vállalkozások alacsony ütemű tőkefelhalmozása ismeretében *a külföldi érdekeltségű vállalkozások rendelkezésére álló erőforrások olyan jelentős értéket képviselnek, amit belátható időn belül képtelenség helyettesíteni*. S akkor még nem is említettük a gazdasági teljesítményekhez történő hozzájárulás jelentőségét.

2.2. AZ ESZKÖZÖSSZETÉTEL VÁLTOZÁSA

A vállalkozások működési feltételeinek formálásában fontos szerepe van annak, hogy az eszközök mekkora hányadát kössük le befektetett eszközökben (annak mérlegelését igényli, hogy beszerzési értéküket mennyi idő alatt adják át a velük előállított termékeknek), illetve mennyit fordítsunk a forgótőke biztosítására (rövid távú eszközkötés és viszonylag gyors megtérülést biztosító erőforrás).

27. táblázat: A társas vállalkozások eszközeinek megoszlása főbb összetevők szerint
(Egység: %, illetve milliárd Ft)

Megnevezés		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Befektetett eszközök		56,9	59,4	58,4	58,8	59,9	58,8	59,7	51,5
ebből:	Immateriális javak	4,4	4	3,7	3,3	4,0	3,9	3,8	3,7
	Tárgyi eszközök	37,8	34,7	35,4	33,6	35,1	35,5	35,0	31,3
	Befektetett pénzügyi eszközök	14,6	20,6	19,3	21,9	20,8	19,5	20,9	16,5
Forgóeszközök		40,8	38,4	39,2	38,8	37,8	39,0	38,2	46,7
ebből:	Készletek	11,0	9,3	9,9	9,8	10,6	10,9	10,1	8,8
	Követelések	22,4	22,5	22,1	22,6	20,3	20,2	20,6	30,7
	Értékpapírok	1,2	1	1,2	0,8	0,8	1,1	1,1	0,8
	Pénzeszközök	6,2	5,6	6,1	5,6	6,1	6,8	6,4	6,3
Aktív időbeli elhatárolás		2,3	2,2	2,3	2,4	2,3	2,1	2,1	1,8
Eszközök összesen (%)		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Eszközök összesen (milliárd Ft)		64 440,3	72 402,3	73 506,2	80 212,9	76 395,1	78 542,3	85 271,5	98 422,1

* Kettős könyvvitel szerint gazdálkodók; pénzügyi szektor és SCV társaságok nélkül
Forrás: a NAV (APEH) éves gyorsjelentései alapján a szerző számításai [2017]

A vállalkozások „fenntartható” gazdasági növekedéséhez több mint kívánatos az immateriális javak, valamint a befektetett pénzügyi eszközök értékének (részarányának) dinamikus növekedése, ám normális körülmények között ez nem mehet a tárgyi eszközök rovására. A hazai folyamatok sajnálatos módon a tárgyi eszközök állományának fokozatos szerepvesztését jelzik, amelyek – egyéb okok mellett – abból fakadnak, hogy a vállalkozások éves beruházásainak összértéke – a járműgyártás kivételével – elmarad a vagyonehasználandóság (kölségként elszámolt amortizáció) értékétől. Más megfogalmazással – pótlólagos források hiányában – ez a jelenség vagyonefelő magatartás erősödéséhez is vezethet.

A befektetett és a forgóeszközállomány összetételének módosulása természetesen szorosan összefügg a forrásstruktúra – előzőekben bemutatott – változásával. Így a saját vagyon és a hosszú lejáratú kötelezettségek alapvetően a befektetett eszközök állományának növekedését segítik, míg a rövid lejáratú kötelezettségek alapvetően a forgóeszköz szükséglet kielégítését szolgálják. Vitathatatlan, hogy a vállalkozások zavartalan működtetéséhez szükség van a biztonságos forgóeszközhitelzésre, de a forgóeszközök részarányának 2008-2015 közötti módosulása nem annyira erre a felismerésre, hanem inkább a körülmények kényszerítő hatására utalnak (lásd: készletállomány leépítése, a követelésállomány felfutása, illetve a készpénzállomány indokolatlanul magas szintje).

28. táblázat: A társaságok 2015. évi eszközeinek megoszlása
főbb összetevők és vállalkezési kategóriák szerint
(Egység: %, illetve milliárd Ft)

	Kizárólagos hazai tulajdonú	Vegyes, többségi hazai tulajdonú	Vegyes, többségi külföldi tulajdonú	Kizárólagos külföldi tulajdon	Társas vállalkozások összesen
	vállalkozások				
Befektetett eszközök	47,9	43,3	67,2	53,7	51,5
immateriális javak	1,9	2,6	5,5	6,3	3,7
tárgyi eszközök	33,1	26,9	35,7	27,4	31,3
ebből: befektetett pénzügyi eszközök	12,9	13,8	26,1	20,0	16,5
Forgóeszközök	50,8	50,9	29,8	44,4	46,7
készletek	10,7	21,5	8,5	5,2	8,8
ebből: követelések	32,8	17,0	13,7	32,6	30,7
értékpapírok	0,4	2,6	3,0	0,9	0,8
pénzeszközök	6,9	9,8	4,5	5,7	6,3
Aktív időbeli elhatárolás	1,3	5,8	3,0	1,9	1,8
Források összesen (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Források összesen (milliárd Ft)	54 421,1	1 833,3	9 176,9	32 990,8	98 422,1

* Kettős könyvvitel szerint gazdálkodók; pénzügyi szektor és SCV társaságok nélkül
Forrás: a NAV (APEH) éves gyorsjelentései alapján a szerző számításai [2017]

A befektetett eszközök részarányának 2008-2015 közötti mérséklődése a másik oldalon a forgóeszközállomány felfutásával járt. Ám ezen belül is figyelmet érdemlő az átrendeződés, mert amíg a vállalkozások működési finanszírozásának normál módja a rövid lejáratú hitelfelvétel, addig a 2009. évi válságot követően megjelent – a 2015. évben egekbe ugrott – az ún. kényszerhitelezés, vagyis a vállalati követelésállomány meredek emelkedése. Félő, hogy amennyiben az érintett vállalkozások erre nem figyelnek fel, úgy ez a vállalkozások tömegének ellehetetlenüléséhez vezethet.

III.

ÖSSZEFOGLALÓ GONDOLATOK ÉS AJÁNLÁSOK A DÖNTÉSHOZÓK SZÁMÁRA

1. Közismert Magyarország nyitott gazdaság jellege, ám az EU csatlakozási szerződés aláírását követően a magyar gazdaságban olyan folyamatok mentek végbe, amelyek ezt a nyitottságot – az export/GDP hányados jelentőségén túl – olyan mértékben alakították át, amelynek eredményeként a magyar gazdaság nemzetközi beágyazódása visszafordít-

hatalanná vált. Ezt tanúsítja a tulajdonosi struktúra módosulása, a hazai tulajdonú és külföldi érdekeltségű vállalkozások – országhatárokon átnyúló termelési és értékesítési láncolatainak ígéretes működése, a magyar vállalkozások tokekihelyező funkciójának és képességének erősödése ugyanúgy, mint a gazdaságilag aktív népesség külföldön történő munkavállalása, s az ott szerzett tapasztalatok hazai hasznosulása. A világban zajló folyamatok ismeretében nekünk is fel kell ismerni, hogy a nemzetközi gazdasági hálózatokban való szerepvállalásunk nem minősíthető nemzeti áldozatvállalásnak, hanem nemzeti érdekeknek kell tekinteni.

2. Makrogazdasági mutatóink (lásd: adósságállomány, költségvetési hiány, infláció és kamatszint, foglalkoztatási ráta) az utóbbi években kedvező irányú elmozdulást jeleznek, s a 2020-ig terjedő prognózisok a GDP növekedés éves ütemét 2,5-3,5 százalék közötti szinten valószínűsítik. A javuló trend sem feledtetheti azonban, hogy *a stabilizálódás elsődlegesen külső erőforrásoktól függő* (lásd: az EU támogatásaihoz való hozzáférés, a közösségen belüli értékesítés „garantált” lehetősége, a külföldön dolgozó magyar munkavállalók hazautalt jövedelmei), *s ma még gyenge a hazai vállalkozások adózás utáni eredményéből történő „visszaforgatott” források növekedési képességet erősítő hatása.* Óriási veszélyt jelent, hogy a gazdasági döntéshozók figyelmének központjában csak a 2014-2020 közötti közösségi támogatások maximális lehívási igénye áll, s csak másodlagos szerepet kapnak a pótlólagos források hatékony és multiplikátor hatással járó felhasználásának szempontjai. Halaszthatatlan feladat egy olyan vonzó jövőkép és közgazdasági szabályozási mechanizmus kidolgozása, amely a 2020 utáni időszakra készülve, megalapozza és ösztönzi a saját erőforrásokból finanszírozott növekedést, s egyben a külföldi befektetők bizalmát is erősíti.

3. A nemzetközi beágyazódásunk minőségi jegyei ma még komoly ellentmondásokkal terheltek, s nemzetközi felzárkózásunk gyorsítása komoly kihívásokat fogalmaz meg a döntéshozókkal szemben. Ilyennek tekintendő, hogy a javuló makrogazdasági mutatók ellenére országunk nemzetközi versenyképessége – a különböző nemzetközi intézmények egybecsengő minősítése szerint – továbbra is gyenge. A minősítés alapjául szolgáló társadalmi és gazdasági mutatók közül – a kormányzati működést érintő – leggyakoribb kritikák:

- a befektetői bizalmat gyengíti egy reális helyzetértékelésen alapuló és átlátható fejlődési irányt jelző jövőkép hiánya;
- az állam szabályozó szerepköre helyett az állam gyakran tulajdonos módjára viselkedik, s feleslegesen avatkozik be a piaci folyamatokba;
- a költségvetési és monetáris politika kiszámíthatatlan, s a magas jövedelemcentralizáció ellenére folyamatosan gyengül az állam által nyújtott magas (köz)szolgáltatások mennyisége és romlik a minősége (lásd: az egészségügyi ellátás, oktatási rendszer, szociális biztonság, egyébek);
- az állami intézmények működése bürokratikus, s felesleges adminisztrációs igényeket támaszt a versenyszektor szereplőivel szemben;
- országunk gazdasági teljesítőképeségéhez viszonyítottan elfogadhatatlanul magas a szegénységben és társadalmi kirekesztettségben élők száma.

A vállalkozások versenyképességét érintő észrevételek közül a következők érdemelnek említést:

- az összes kibocsátás arányában mért hozzáadott érték termelőképeség csak a vállalkozások szűk körében felel meg a nemzetközi követelményeknek (ráadásul az országon belül is komoly teljesítménykülönbség van a kizárólagos hazai tulajdonú és külföldi érdekeltségű vállalkozások között, ami azt eredményezi, hogy amíg az országon belüli kiegyenlítődes nem indul meg, addig a nemzetközi felzárkózás gyorsulására sem igen lehet számítani);
- vállalkozásaink átlagos méret nagysága – a viszonylag szűk kört képviselő nagyvállalkozások és a velük termelési kooperációban működő középvállalkozások kivételével – nem felel meg a méretgazdaságossági követelményeknek, s ráadásul hiányzik mind a képességük, mind az érdekeltségük az optimális üzemméret kialakításához;
- a vállalkozások szerveződése alapvetően horizontális jellegű, s az egymás közötti termelési és értékesítési kooperációs készség alacsony szintű, hiányoznak erőforrás-koncentrációt sejtető jelenségek;
- a vállalkozások tőkeellátottsága elégtelen, s ráadásul – vélhetően a közgazdasági szabályozás torzító hatásai következtében – az adózás utáni eredményből is alacsony a visszaforgatott eredményhányad, s magas az osztalékágon történő jövedelemrealizálás;
- részben az elégtelen tőkeellátottságból, részben a szigorú hitelfeltételek követelményeiből fakadóan tartósan alacsony a vállalkozások beruházási ráfordítása (viszonylag az elhasználdott eszközök pótlására sem elegendő), s ezen az állapoton a pályázati úton elosztott közösségi támogatások sem hoztak érdemi változást.

Összességében a magyar gazdaság bázisát jelentő cca 400 ezer, érdemi tevékenységet végző, társas vállalkozás végletes jellemzőket mutat: egyik oldalon *figyelmet érdemlően magas a teljesítményi, az eredményességi, valamint a tőkefelhalmozási képesség koncentrációja* (lásd: TOP 200 vállalkozás részesedése az exportteljesítményekből, az adózás előtti eredményből, valamint a saját tőke állományból); másik oldalon pedig *egyre látványosabb a vállalkozások „atomizálódási” folyamata*, amelyek összességében jelentős erőforrásokat kötnek le, de a teljesítményi mutatók az önfenntartó képességet is veszélyeztetik.

4. A magyar gazdaság egyik legvitatottabb kérdése a teljesítmények és a jövedelmek közötti olló nyílása. A termelőkenység nemzetközi összehasonlító elemzése az egy foglalkoztatottra jutó bruttó hozzáadott érték stagnálását jelzi, s ezzel összhangban *az egy foglalkoztatottra jutó munkajövedelem a legalacsonyabb értékek között található*. Amennyiben viszont azt vizsgáljuk, hogy a magyar gazdaságban az egységnyi munkajövedelemmel mekkora hozzáadott értéket állítanak elő, akkor a hazai érték – nemzetközi összehasonlításban is – kimagasló értéket mutat. Ez csak úgy történhet meg, ha *a hazai munkajövedelmek mesterségesen alacsonyan vannak tartva*. Ezt valószínűsíti az, hogy míg a nem pénzügyi vállalatok bruttó hazai termékhez történő hozzájárulása a 2008. évi 51,0 százalékról a 2015. évre 52,4 százalékra emelkedett, addig az ugyanezen szektorban realizált munkajövedelmek bruttó hazai termékhez viszonyított aránya – bővülő foglal-

koztatás mellett – a 2008. évi 28,5 százalékról 26,5 százalékra mérséklődött. Ugyancsak ezt a trendet követik a vállalati költséggazdálkodási adatok is, amelyek az üzemi költségek között a személyi jellegű ráfordítások arányát „műemlékileg védetten” 10 százalék alatti szinten tartják.¹⁶

Bérgazdálkodásunk további hiányossága, hogy a teljesítménykövető bérgazdálkodás helyett *szélesedő az ún. elosztó jellegű bérgazdálkodási gyakorlat*. Az erre való hajlandóságot tovább erősíti a munkáltató és munkavállalói érdekképviseltek által kidolgozott – különböző szakmai csoportokra vonatkozó – ún. bérajánlás intézménye, amit mindenkinek ajánlatos teljesítenie. Ez a megoldás természetesen nagy könnyebbség a vállalati költséggazdálkodás tervezése és a munkavállalókkal történő „érdekegyeztetés” folyamatában, de közel sem javítja a teljesítményösztönző javadalmazási gyakorlat kialakulását. Itt az ideje – mind makrogazdasági, mind mikrogazdasági szinten – a jövedelempolitika újra gondolásának, s egy olyan szemléletváltásnak, amely nem az alacsony bérek ígéretével kívánja növelni az ország tőkevonzó képességét.

5. Változó világunk (új növekedési csomópontok megjelenése, az egymásra utaltságból fakadó integrációs törekvések erősödése, a technikai és technológiai forradalom és a tömeggyártás általánossá válása) ösztönzőleg hat a vállalkozások országhatárokon átnyúló szerveződésére, illetve a vállalkozások kizárólagos nemzeti tulajdonlásával szemben a vegyes tulajdonosi formák terjedésére. Ezen folyamatok hatásai alól a magyar gazdaság sem mentesülhet, *s a nemzetközi együttműködést nem szabad áldozatnak tekinteni, hanem nemzeti érdekként kellene megfogalmazni*. Különösen olyan helyzetben, amikor a külföldi érdekeltségű vállalkozások már természetes szereplői a hazai gazdaságnak:

- éves árbevételük majd háromnegyede a 10 legnagyobb hazai árbevételű ágazatban reálizálódik (lásd: közúti járműgyártás, számítógép-elektronikai és optikai termékek gyártása, távközlés, fémalapanyag gyártása, gép- és gépi berendezés gyártása);
- a magyar gazdaság exportteljesítményének 57,5 százalékában közvetlen szerepük van, de kiterjedt beszállítói hálózataik révén cca 20 ezer hazai vállalkozás számára biztosítanak közvetett export lehetőséget, s mindemellett a külföldi érdekeltségű vállalkozások – anyavállalataik révén – olyan tartós és biztos exportpiacot jelentenek, ami mással nehezen lenne kiváltható;
- hozzáadott érték teljesítményük a 2015. évi adatok alapján meghaladta a 9 ezer milliárd forintot, ami a teljes hazai hozzáadott érték több mint felét jelenti (teljesítményük majd háromnegyedét a feldolgozóiparban, a kereskedelemben, valamint az információ és kommunikáció ágazatokban állították elő);
- mérlegfőösszegük 2015. évi értéke meghaladja a 40 ezer milliárd forintot, s ennek saját és idegen forrás szerinti megoszlásában – a hazai tulajdonú vállalkozásokkal szemben – a saját tulajdonú tőke van túlsúlyban.

A külföldi érdekeltségű vállalkozások működési jellemzőinek áttekintése azért érde-

¹⁶ Ugyanez az arány az EU országok üzemi költségei és ráfordításai között 14-15 százalék között mozog.

mel figyelmet, mert minden olyan megnyilatkozás, amely a külföldi tőketulajdonosok befektetési hajlandóságát gyengíti, illetve a már itt működő vállalkozások teljesítményeiből történő „eredményvisszaforgatás” szándékát fékezi, rontja a magyar gazdaság növekedési esélyeit. Jó lenne belátni, hogy a kizárólagos és többségi hazai tulajdonú vállalkozások eredményei még hosszú ideig nem tudják kiváltani a külföldi érdekelt-ségű vállalkozások teljesítményeit, viszont – a közvetlen exportképesség hiányában – a belföldi termelési és értékesítési kooperáció erősítése jótékonyan befolyásolhatja a nemzetközi felzárkózás esélyeit.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK, AJÁNLOTT IRODALOM:

- Eurostat (2016): *Business demography statistics*. http://www.ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Business_demography_statistics Letöltve: 2017. 07. 04.
- International Institute for Management Development (2016): *World Competitiveness Yearbook 2016*. Lausanne. <http://www.imd.org/uupload/imd.website/wcc/scoreboard.pdf> Letöltve: 2017. 07. 04.
- Központi Statisztikai Hivatal (2015): *Jelentés a külkereskedelem teljesítményeiről*. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/kulker/kulker15.pdf> Letöltve: 2017. 07. 04.
- Központi Statisztikai Hivatal (2016): *A Magyarországon működő külföldi irányítású leányvállalatok tevékenysége*. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/kulffleany14.pdf> Letöltve: 2017. 07. 04.
- Központi Statisztikai Hivatal (2017): Tájékoztatósi adatbázis. <http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/themeSelector.jsp?&lang=hu> Letöltve: 2017. 07. 04.
- Magyarország Kormánya (2017): *Magyarország Konvergencia Programja 2017-2021*. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2017-european-semester-convergence-programme-hungary-hu_2.pdf Letöltve: 2017. 07. 04.
- Magyar Nemzeti Bank (2016): *Növekedési jelentés*. <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/jelentesek/novekedesi-jelentes> Letöltve: 2017. 07. 04.
- Magyar Nemzeti Bank (2017): *A háztartási szektor pénzügyi megtakarításai mikro- és makrostatisztikai adatok alapján*. <http://mnb.hu/letoltes/haztartasok-hun-0531.pdf> Letöltve: 2017. 07. 04.
- Nemzetgazdasági Minisztérium (2015): *A kis- és középvállalkozások helyzete Magyarországon (KKV Évkönyv), 2014*. http://www.kormany.hu/download/e/bf/c0000/13N-M_1003-1_210x297_KKV%20%C3%89vk%C3%B6nyv%202014.pdf Letöltve: 2017. 07. 04.
- Nemzeti Adó- és Vámhivatal (2015): *A társas vállalkozások TAO bevallásainak (pénzügyi beszámoló) 2008-2015. évekről készített éves gyorsjelentései*. http://nav.gov.hu/data/cms432100/12._sz._fuzet_Tarsas_vallalkozasok__tarsas_vallalkozok_jareulekfizetesi_kotelezettsége.pdf Letöltve: 2017. 07. 04.
- Pitti Z. (2010a): „Gazdasági Kórkép alulnézetből 1. rész” *Vezetéstudomány*. 2010(6)
- Pitti Z. (2010b): „Gazdasági Kórkép alulnézetből 2. rész” *Vezetéstudomány*. 2010(9)

- Piketty, T. (2015): *A tőke a XXI. Században*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- World Economic Forum (2017): *The Global Competitiveness Report 2016-2017*. <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2016-2017-1> Letöltve: 2017. 07. 04.
- World Bank (2016): *Doing Business 2017, Equal Opportunity for All*. Washington DC. <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2017> Letöltve: 2017. 07. 04.
- Worldwide Governance Indicators (2016): *The Worldwide Governance Indicators, 2016 Update*. <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home> Letöltve: 2017. 07. 04.